

KAN HOË VOEDSELPRYSE VOOR DIE BOER SE PLAASHEK GELÊ WORD?

DEUR

DR PHILIP THEUNISSEN

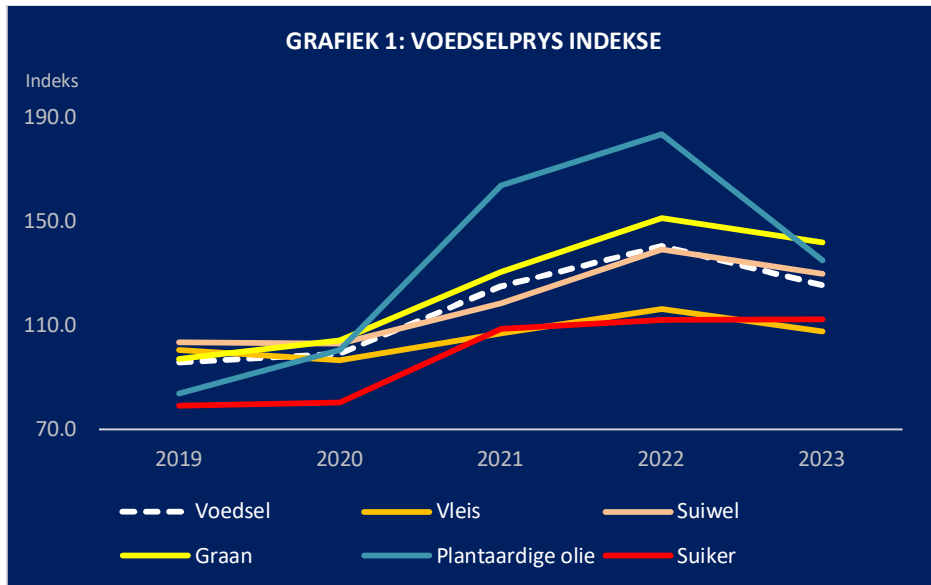
Voedselpryse in Suid-Afrika het aanhou styg ten spyte van die algehele inflasiekoers wat die afgelope paar maande afgeneem het. Die jongste VPI-data van Statistiek SA van Januarie 2023 toon dat voedselprysinflasie 'n 14-jaar-hoogtepunt op 13.4% bereik het, ondanks die pryse van alle goedere wat in dieselfde maand met net 6.9% toegeneem het.

Terwyl Suid-Afrika se voedselinflasie vir 2020, 2021 en die eerste helfte van 2022 betreklik laag was, het dit in die onlangse verlede nader aan internasionale pryse begin beweeg. Die skerp onlangse prysstygings is egter in stryd met wyer wêreldneigings waar die wêreld se Voedsel- en Landbou-organisasie (VLO) se voedselprysindeks, gebaseer op die pryse van 'n internasionale mandjie van voedselkommoditeite, 3.3% laer in Januarie 2023 was in vergelyking met Januarie 2022 en vir die tiende opeenvolgende maand gedaal het en tot 'n afname van 0.8% vanaf Desember 2022 gelei het. Ten spyte hiervan, is daar aanduidings dat voedselpryse in die nabye toekoms, veral plaaslik, steeds gaan styg as gevolg van verskeie faktore waarvan beurtkrag, en nie produksiekoste op plaasvlak nie, waarskynlik die grootste bydrae gaan lewer.

WÊRELDWYD

Die VLO se voedselprysindeks het in Februarie 2023 gemiddeld 129.8 punte beloop wat marginaal laer (0.6%) is teenoor Januarie 2023, wat 'n afwaartse neiging vir die elfde agtereenvolgende maand voortgesit het. Met die jongste daling het die indeks met 18.7% gedaal vanaf die hoogtepunt wat dit in Maart 2022 bereik het. Die marginale daling van die

voedselprysindeks in Februarie 2023 weerspieël aansienlike dalings in die prysindekse van plantaardige olie en suiwelprodukte, tesame met geringe laer graangewasse- en vleisindekse, wat vir 'n skerp styging in die suikerprysindeks gekompenseer het, soos in Grafiek 1 aangedui.

Bron: Voedsel en Landbou-organisasie

Die graanprysindeks was in Februarie 2023 gemiddeld 147.3 punte, effens laer vanaf Januarie 2023 (0.1%) en 1.4% bo sy vlak van 'n jaar gelede. Die prysindeks vir plantaardige olie was in Februarie 2023 gemiddeld 135.9 punte, wat 3.2% laer is as in Januarie en op sy laagste vlak sedert die begin van 2021. Die suiwelprysindeks was in Februarie 2023 gemiddeld 131.3 punte, 2.7% laer vanaf Januarie 2023 en is tans 7.2% onder die ooreenstemmende maand se indeks van verlede jaar. Die vleisprysindeks was in Februarie 2023 gemiddeld 112.0 punte, effens laer (0,1%) vanaf Januarie 2023 en is nou 1.7% onder sy waarde van 'n jaar gelede. Die suikerprysindeks was gemiddeld 124.9 punte in Februarie 2023 en 6.9% hoër as in Januarie 2023, wat die hoogste vlak sedert Februarie 2017 is.

WAAROM STYG PRYSE?

Daar is verskeie faktore wat in 'n komplekse samewerking die pryse van voedsel laat styg of soms ook laat daal. Die verskillende vlakke van ekonomiese aktiwiteite, vanaf produksie tot en met verbruik, beïnvloed die tydsverloop en omvang van prysveranderinge vanaf een vlak na 'n ander, hetsy stroomop of stroomaf.

Kommoditeitpryse

Plaaslike voedselpryse het onvermydelik 'n direkte verband met internasionale kommoditeitspryse, veral dié van kunsmis- en graanpryse. Hierdie kommoditeite is dus één van die bepalers van voedselprysinflasie. Dit is omdat plaashekpryse grootliks deur internasionale grondstof- én voedselkommoditeitspryse bepaal word en dan regdeur die voedselwaardeketting as die basislyn van prysvasstelling gebruik word.

Arbeidskoste

Voedselpryse word ook in 'n baie groot mate deur arbeidskoste bepaal aangesien die voedselbedryf, ten spyte van meganisering, nog steeds oorwegend arbeidsintensief is. Namate die verbruiker meer verwerkte en klaarvoorbereide voedsel aankoop, sal arbeid 'n belangrike produksiefaktor bly en sal dit die produksiekoste van voedsel laat toeneem. Gevolglik word die geakkumuleerde arbeidskoste regdeur die hele voedselwaardeketting tot uiteindelik by die verbruiker in die vorm van prysverhogings op die finale produk oorgedra.

Reële effektiewe wisselkoers

Wisselkoerse van internasionaal gebruikte geldeenhede teenoor veral die Amerikaanse dollar speel 'n oorheersende rol regdeur die hele voedselwaardeketting. Dit is spesifiek van toepassing op die verkryging van grondstofkommoditeite en energie en enige wisselkoersgekoppelde prysveranderinge word noodwendig na binnelandse pryse oorgedra. Aangesien die meeste van die kommoditeite op internasionale markte in Amerikaanse dollar verhandel, kan klein veranderinge in wisselkoerse 'n beduidende impak op plaaslike voedselpryse hê.

Wêreld ru-olieprys

Internasionale ru-oliepryse kan binnelandse voedselpryse op verskeie punte in die voedselwaardeketting beïnvloed, naamlik produksie, verwerking en verspreiding op beide internasionale én plaaslike vlakke. Die afgeleide dieselprys beïnvloed produksiekoste op plaasvlak maar dit lei ook tot 'n verhoging van vervoerkoste regdeur die hele plaaslike voedselwaardeketting.

Oor die lang termyn is 'n ru-olieprysstyging geneig om voedselpryse te verhoog terwyl 'n ru-olieprysdaling nie altyd voedselpryse verlaag nie. Die teenwoordigheid van markkragte is die mees waarskynlike rede vir vinnige opwaartse aanpassings in voedselpryse wanneer die internasionale ru-olieprys styg en om pryse dan nie dienooreenkomstig te verlaag as ru-oliepryse daal nie.

PRYSOORDRAG

Voedselprysinflasie toon 'n hoër wisselvalligheid in vergelyking met dié van ander verbruikersprodukte en die vraag is dus waar in die voedselwaardeketting hierdie wisselvalligheid geabsorbeer word. Die onderlinge prysverwantskap vanaf die grondstowwe tot by die eindproduk is dus die skakels wat die verskillende markte regdeur die voedselwaardeketting met mekaar verbind. Pryse word gevolglik op grond van veranderinge in produksiekoste vanaf die verskaffers van primêre produksie-insette eers op plaasvlak, dan na die vervaardigers en verwerkers en uiteindelik na die kleinhandel oorgedra. Kostestygings word uiteindelik in die totale voedselwaarde ondervang waarvoor die verbruiker betaal wat produksie-, verwerking- en verspreidingskoste asook die winsmarges van elke rolspeler insluit.

Stygings in kleinhandelvoedselpryse word tot 'n mindere mate deur die wêreldpryse van grondstofkommoditeite (kunsmsis en brandstof) beïnvloed en tot 'n meerdere mate deur die internasionale pryse van voedselkommoditeite. Internasionale pryse, veral graanpryse, word

afgelei uit invoer- of uitvoerpariteit om 'n plaashekprys te kan bepaal. Die grootste deel van die kleinhandel se prysstygings bestaan dus uit die veranderinge in vervaardiging-, opberging en verspreidingskoste van voedsel. Na raming maak die plaashekprys van voedsel gemiddeld slegs sowat 20% van die finale voedselprys uit. Die oordrag van prysstygings vind dus volgens bedingingsmag al langs die voedselwaardeketting plaas. Wie ookal in die sterkte posisie as prysmaker is sal prysstygings op diegene vóór of ná hom in die waardeestroom afdwing en dit eindig meestal by die plaashek waar die boer 'n prysnemer en nie 'n prysmaker is nie.

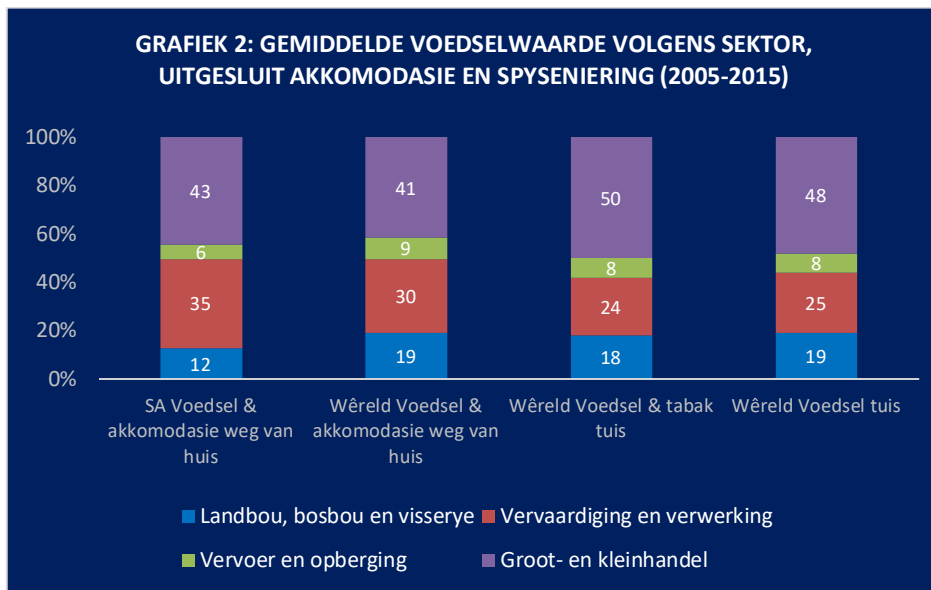
VERSPREIDING VAN VOEDSELWAARDE

Die VLO het 'n ontleding gedoen oor die verspreiding van die verbruikerswaarde van voedsel tussen die verskillende produksiesektore en dan ook die tussen die verskillende produksiefaktore in die voedselwaardeketting. Dié ontleding het die onderskeie gedeeltes in die huishoudelike voedselaankope bereken wat deur die landbou en die ander bedrywe in die voedselwaardeketting ontvang word en ook die waarde bepaal wat die primêre faktore (arbeid, bruto operasionele surplus en invoere) uiteindelik tot plaasvlakproduksie toevoeg. Daarmee dui die VLO se ontledings die omvang van beide die plaas- en die post-plaashek se waarde in die voedselwaardeketting aan, met verwysing na drie waardekettings naamlik Voedsel & akkomodasie weg van huis, Voedsel & tabak tuis, en Voedsel tuis.

Voedsel tuis verwys na die huishoudelike verbruiksuitgawes vir voedsel wat tuis verbruik word. Voedsel & tabak tuis is soortgelyk, maar dit sluit tabak saam met voedsel in. Die rede hiervoor is omdat sommige lande nie die verbruikskategorieë in hul oorspronklike data kan skei nie. Voedsel & akkomodasie weg van huis verwys na huishoudelike verbruiksuitgawes vir voedsel wat weg van die huis verbruik word (bv in restaurante, kantiene en ander kollektiewe verbruiksplekke) en sluit uitgawes vir verblyf in vir al die gevalle waar die twee tipes uitgawes nie in die oorspronklike data skeibaar was nie.

Volgens sektor

Die gemiddelde voedselwaarde van 65 lande van 2005 tot 2015, volgens die onderskeie sektore in die voedselwaardeketting, maar uitgesluit akkomodasie en spyseniering, verskyn in Grafiek 2.

Bron: Voedsel en Landbou-organisasie

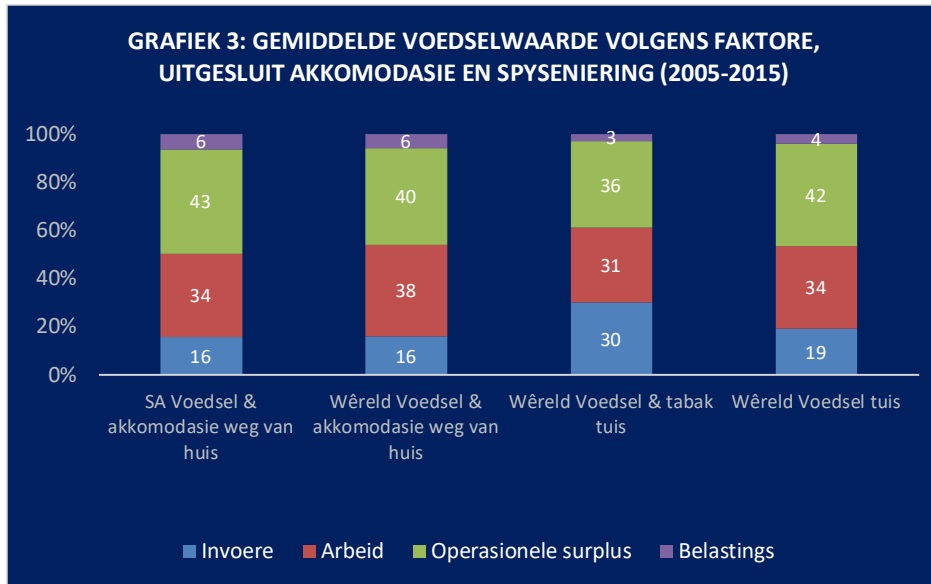
Vir die tydperk vanaf 2005 tot 2015 was groot- en kleinhandel gemiddeld van hierdie lande vir ongeveer die helfte van die totale voedselwaarde vir Voedsel tuis en Voedsel & tabak tuis verantwoordelik, naamlik 48% en 50%, soos getoon in Grafiek 2. Vervaardiging van voedsel het ongeveer 'n kwart verteenwoordig met onderskeidelik 24% en 25% en landbou ongeveer 'n vyfde met onderskeidelik 19% en 18%. Dit verander vir die Voedsel & akkomodasie weg van die huis waar Groot- & kleinhandel tot 41% afneem ten koste van Vervaardiging & verwerking wat tot 30% toeneem. Landbou bly konstant op 19%. In die geval van Suid-Afrika se Voedsel & akkomodasie weg van die huis, die enigste kategorie waarvoor daar data beskikbaar is, is landbou se bydrae 12% terwyl Vervaardiging & verwerking 35% beloop en Groot- & kleinhandel 43% bedra. Vervoer en opberging se bydrae tot die voedselwaarde is in al die gevalle minder as 10%.

In monetêre terme het die internasionale waarde van die hele voedselwaardeketting (van landbou tot kleinhandel) van 2005 tot 2015 vir hierdie 65 lande met ongeveer 35% toegeneem, van 1,4 triljoen Amerikaanse dollar tot 1,9 triljoen Amerikaanse dollar. Daarteenoor het die gemiddelde aandeel van landbou gedurende dieselfde tydperk effens afgeneem, van 7% in 2005 tot 6.5% in 2015.

Wêreldwyd beloop die plaaswaarde van voedsel minder as 20% van die prys wat die verbruiker vir voedsel betaal wat ooreenstem met die raming van 20% wat vroeër gemeld is. Gebaseer op Suid-Afrika se Voedsel & akkomodasie weg van die huis (12% teen die wêreld se 19%) is Suid-Afrika se plaaswaarde in die geval van Voedsel tuis waarskynlik ook in die omgewing van 12%. Dit stem redelik ooreen met die 11.6% van plaaswaarde in die VSA en hieruit kan afgelei word dat Suid-Afrikaanse boere se produksiekoste waarskynlik net sowat 12% tot die totale prysstygings van plaaslike voedselpryse bydra.

Volgens produksiefaktor

Die gemiddelde voedselwaarde van 65 lande van 2005 tot 2015, volgens die onderskeie produksiefaktore in die voedselwaardeketting, maar uitgesluit akkomodasie en spyseniering verskyn in Grafiek 3.

Bron: Voedsel en Landbou-organisasie

Vir die tydperk vanaf 2005 tot 2015 toon Grafiek 3 dat die primêre faktore van hierdie lande gemiddeld dieselfde volgorde volg in die drie voedselwaardemaatstawwe, alhoewel met variasie. Die Operasionele surplus, die toegevoegde waarde minus betaalstaat en ander belasting op produksie plus bedryfstoeleas, was die groter faktor en het 36 - 43% beloop. Arbeid was die tweede hoogste faktor en het vir Voedsel & akkomodasie weg van huis, Voedsel & tabak tuis, en Voedsel tuis onderskeidelik 38%, 34% en 31% beloop. In die geval van Suid-Afrika se Voedsel & akkomodasie weg van die huis is die Operasionele surplus se bydrae 43% terwyl Arbeid 34% beloop. Belastings se bydra tot die voedselwaarde is in al die gevalle minder as 10%. Dit beklemtoon dus weer eens dat landbou se produksiekoste en daarmee saam belastings, 'n ondergeskikte rol in voedselprysstygings speel en dat stygings in arbeidskoste en operasionele surplusse die grootste bydrae tot sulke stygings lewer.

BEURTKRAG

Eskom beskik tans nie oor die opwekkingsvermoë om genoeg elektrisiteit aan die land te kan voorsien nie. Die toepassing van beurtkrag het gevolglik 'n ernstige uitwerking op Suid-Afrika se voedselproduksie in primêre produksie, vervaardiging en verwerking sowel as die groot- en kleinhandel. Die hele voedselwaardeketting, van primêre produksie tot by die verbruiker self, word op een of ander wyse deur beurtkrag beïnvloed.

Die grootste probleem vir primêre produksie is die onsekerheid rondom die beurtkragkedule. Dit is baie moeilik om produksie- of verwerkingsprosesse te staak sodra dit begin het. Dit geld vir daardie oeste op lande ook wat tot 'n groot mate van besproeiingskedules afhanklik is.

Verkoelingsaanlegte, op plaasvlak én vervaardiging en verwerking, is 'n verdere deurslaggewende faktor in die voedselwaardeketting deurdat dit vir 24 uur per dag, 365 dae per jaar van kragvoorsiening afhanklik is. Betroubare elektrisiteit is belangrik aangesien die langtermyn kwaliteit en veiligheid van voedselprodukte afhanklik is van deurlopende akkurate temperature. As hierdie prosesse op enige stadium onderbreek word, verswak die voedselprodukt óf in kwaliteit óf moet dit weggegooi word weens kommer oor voedselveiligheid. As die koueketting ontwig word, word raklewe geraak en winkeleienaars moet óf geaffekteerde produkte van hul rakke verwyder, óf ongelukkige klante in die gesig staar wat oneetbare produkte terugbring. Dit beteken voedselprodusente en -verskaffers verloor waardevolle inkomste, tensy hulle die prosesse met hul eie kragopwekking in stand kan hou.

Gedurende die laaste deel van 2022 het die land se twee grootste supermarkgroepe, Shoprite en Pick n Pay, gesamentlik R906 miljoen aan diesel vir kragopwekkers by hulle winkels bestee. Woolworths het R90 miljoen bestee, hoofsaaklik by sy voedselwinkels, wat die totaal op R1 miljard vir hierdie drie kleinhandelaars te staan bring. Pick n Pay het ook gewaarsku dat hy dalk sy kapitaalbesteding sal moet herallokeer om voorsiening vir die toename in energiekoste te kan maak tydens die daaglikse beurtkragperiodes.

Food Lover's Market beraam dat hulle vanjaar R200 miljoen alleen aan diesel sal moet betaal vir hulle franchises en hulleself en hulle sal waarskynlik tussen R40 miljoen en R50 miljoen moet spandeer om nuwe kragopwekkers te koop om opwekkingskapasiteit by die winkels te kan installeer.

Diesel en kragopwekkers is nie waar dit ophou nie. Beurtkrag het ook 'n groot impak op verbruikers se behoeftes aan voedsel aangesien gesinne dikwels nie tussen 16:00 en 20:00 kan kosmaak nie as gevolg van kragonderbrekings. Gevolglik koop hulle minder voedsel om self gaar te maak en spandeer liewer die geld op kitskos of uiteet, per definisie dan Voedsel & akkomodasie weg van huis.

Verbruikers hou ook nie meer baie voorraad voedsel tuis aan soos hulle vantevore gedoen het nie uit vrees dat die voedsel kan bederf. Daarmee saam is baie van die supermarkte naby hoofpaaie geleë en met verkeersligte wat gereeld weens die kragonderbrekings buite werking is, vermy verbruikers daardie paaie en koop hulle liewer by kleiner supermarkte op pad huistoe en minder by groot winkelsentrums.

Beurtkrag is waarskynlik die grootste enkele rede waarom Suid-Afrika se voedselpryse tans baie skerper as internasionale voedselpryse styg. Dit is ook duidelik dat die addisionele koste om beurtkrag te vermy dwarsdeur die hele voedselwaardeketting versprei is en nie aan net 'n enkele sektor toegeskryf kan word nie. Die aanduiding is ook dat hierdie koste in die nabye toekoms tot nog verdere stygings in plaaslike voedselpryse kan lei.

VERBRUIKERSGEDRAG

Selfs met die groot supermarkgroepe se beste beloftes om voedselpryse laag te hou, is dit onafwendbaar dat die koste van beurtkrag uiteindelik ook na die verbruiker oorgedra gaan word. Ekonomiese kragte bepaal as 'n algemene reël dat verbruikers minder van daardie goed sal koop soos wat pryse styg. Voedsel is egter 'n noodsaaklike produk en daar is gevolglik min ruimte

om die vraag daarna te verminder. Daarom mag verbruikers se kooppatrone dalk die enigste uitweg wees om die skerp prysstyging mee te versag.

Verbruikersgedrag gaan in die onmiddellike toekoms 'n wesentlike faktor wees wat deur die res van die hele voedselwaardeketting oorweeg moet word oor hoe stygende kleinhandelpriese elke sektor gaan raak. Boere mag dalk stygende pryse as 'n insentief vir produksie-uitbreiding sien maar moet in gedagte hou dat as pryse tot 'n vlak styg waar verbruikers die vraag na voedselprodukte deur middel van hul eie gedrag gaan verminder, dit tot oorskotte van sekere produkte kan lei wat die prys daarvan weer sal laat daal, al is boere waarskynlik tot 'n mindere mate vir die totale omvang van voedselprysstygings verantwoordelik.

Soos pryse styg, daal die vraag onvermydelik totdat daar 'n nuwe ewewig tussen vraag en aanbod gevind word. Vir die boer is dit belangrik dat sy produk in die verbruiker se voedselmandjie bly want dit is baie moeilik om dit weer terug in die mandjie te kry as die verbruiker eers 'n alternatief ontdek het.

Bethlehem
Maart 2023

BRONNE:

CAPE BUSINESS NEWS. *Load shedding affecting national food production Agriculture*. August 2, 2015.

FAOSTAT ANALYTICAL BRIEF 51. *Agriculture and the food value chain 2005–2015*.

Moneyweb. *As supermarket diesel bills top R1bn, it's not as simple as 'going solar'*. 8 Mar 2023.

Norazman, UZ, et al. *Food inflation: a Study on key determinants and price transmission processes for malaysia*. International Journal of Business and Society, Vol. 19 No.1, 2018, 117-138.

Staff Writer. *Why food prices are so high in South Africa right now*. Businesstech. 7 March 2023.